

İSTANBULDA YENİÇERİ MEKÂNLARI: ESKİ VE YENİ ODALAR

MEHMET MERT SUNAR*

1826 Haziran'ında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yanan ve geri kalanı da sonradan yıktırılan Yeniçeri Odaları, İstanbul'un ve Osmanlı Devleti'nin tarihinde dört yüz yıla yakın bir süre etkin rol oynamıştır. Zaman zaman Topkapı Sarayı ya da Bâbüâli gibi mekânlar kadar siyaset ve karar alma mekanizmaları üzerinde ağırlığını hissettiren odalardan günümüzde neredeyse hiçbir alametın kalmaması, tahta geçtiği andan itibaren devamlı yeniçerilerin tahkir ve tehdidi altında yaşayan II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'ndan yeryüzünde hiçbir nişane bırakmayarak, öç almaya çalışması ile alakalıdır. Aslında İstanbul'un alınmasının hemen ardından Eski Saray ile birlikte, hanedan tarafından İstanbul'da inşa ettirilen ilk binalardan olan Yeniçeri Odaları, mekânsal olarak da sarayın hemen yakınına yerleştirilmişti. Bu konum Yeniçeri Ocağı ile Osmanlı Hanedanı arasındaki kulluk ilişkisi ve bunun yeniçerilere getirdiği hanedanı koruma ve ona hizmet etme yükümlülüğünün sonucuydu.

İstanbul'da fetihden sonra ilk olarak inşa ettirilen odalar, sonradan Şehzadebaşı olarak adlandırılacak bölgede inşa ettirilen ve Eski Odalar olarak anılan odalardı. Sonradan Aksaray adı verilecek bölgede inşa ettirilen ve Yeni Odalar olarak adlandırılan diğer kışla kompleksinin ise yine aynı tarihlerde mi yoksa

1- Yeniçeriler savaş düzeninde

daha sonradan mı inşa ettirildiği konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. XVII. yüzyılda yazılan ve Yeniçeri Ocağı hakkında en kapsamlı bilgileri veren *Kavânîn-i Yeniçeriyân'a* göre; Yeni Odalar, Eski Odalar ile birlikte Fatih Sultan Mehmed devrinde inşa olunmuştu. Diğer bir görüşe göre ise Kanunî devrinde Eski Odaların bulunduğu arazinin bir kısmının Şehzade Camii'nin inşaatına tahsis edilmesi ve bu arazide bulunan odaların yıktırılması üzerine Aksaray'da yeni bir kışla kompleksi inşa edilerek, yıktırılan odalar yeni komplekse taşınmış, buraya da Yeni Odalar ismi verilmişti. Yeniçeri Ocağı'na bedergâh edilene kadar sarayın ve başkentin hizmetinde taşımacılık

ve tamir gibi gündelik işlerde çalıştırılan acemi oğlanlarının odaları da ilk yaptırılan saraya yakın olması amacı ile Eski Odalara bitişik olarak inşa olunmuştu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir belgeye göre; Eski Odalar kompleksinde 7 adet cemaat, 19 adet ağa bölüğü odası olmak üzere 26 adet oda vardı. Buraya bitişik acemi oğlanlarının bulunduğu binalar grubunda ise 30 acemi oğlanı odası, 1 hamam, fodula fırını ve 1 tulumbacı kışlası yer alıyordu. Aksaray'da bulunan Yeni Odalarda ise 93 cemaat, 42 ağa bölüğü ve 34 sekban odası ile birlikte, 4 tane de solaklara ait düzen odası denen kışla bulunuyordu. Yeni Odalarda kışlalar, Tekke Meydanı denilen

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi

2- Yeniceri (Gouffier)

ve ortasında bir cami bulunan bir meydanın etrafında inşa olunmuştu. Tekke Meydanı'nda bulunan ve Orta Cami denilen cami, yeniçeriler için önemli bir toplantı noktasıydı ve yeniçeriler tarafından isyanlar dâhil pek çok önemli olayda bir merkez olarak kullanılmıştı. Yeni Odaların önünde bulunan ve yeniçeri ortalarına her gün mirî fiyattan et dağıtımı yapıldığı için Etmeydanı olarak anılan meydan da kışla kompleksinin bir parçasıydı. Bu meydan da, yeniçerilerin talimleri için bir talimhane, savaş ve av köpeklerinin kışlamasına mahsus bir seksonhane, et dağıtımının yapıldığı tomruk adı verilen kasap dükkânları, seğirdim ustalarına mahsus Tekke denilen mescit ve toplanma yeri bulunuyordu. Dış dünyadan duvarlar ile ayrılmış

3- Yeniceri Ağası (Gouffier)

olan bu meydana, Etmeydanı Kapısı denilen büyük bir kapıdan giriliyordu.

Depremler, yangınlar ve yıpranma sonucunda birçok kez yeniden inşa ettirilen odaların mimari tarzının Fatih devrinden XIX. yüzyıla kadar değişmeden kaldığını düşünmek hatalı olacaktır. Odaların II. Bayezid devrinde yaşanan ve “küçük kıyamet” olarak adlandırılan depreme kadar medrese binaları gibi taştan inşa edildiği ancak bu tarihten itibaren ahşaptan yapılmaya başlandığı iddiası dikkat çekici olmakla birlikte, bir kanıtı dayanmamaktadır. XV ve XVI. yüzyıla ait minyatür ve haritalarda bulunan Yeniceri Odaları tasvirlerinden genel hatları dışında odaların mimari tarzı hakkında bir görüşe ulaşmak da mümkün gözükmemektedir. Odaların mimari

4- Sefer kıyafeti içinde bir yeniçeri (d'Ohsson)

yapısı hakkında detaylı ve sağlıklı bir bilgiye ulaşmak için günümüze kadar ulaşan XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında Yeniceri Odalarının yeniden inşası ve tamiri için hazırlanan keşif defterlerine başvurmak gerekir. Öncelikle odaların İstanbul'da bulunan konaklar ve evler gibi taş temel üzerine ahşaptan inşa edilmesi beraberinde bazı soruları getirmektedir. Odaların yapımında tercih edilen ahşap malzemenin zaman aşımına ve özellikle de İstanbul'un meşhur yangınlarına karşı dayanıksız yapısının Yeniceri Odalarının devamlı yeniden inşa ve tamirine yol açtığı düşünüldüğünde, odaları ahşaptan yapma konusunda gösterilen ısrarı günümüzün değer yargıları ile anlamak mümkün gözükmemektedir. Aynı XIX. yüzyılın başlarında III. Selim'in Nizam-ı

Cedid'in ruhuna uygun olarak Humbaracı Ocağı için Hasköy'de Avrupa usulünde taştan yaptırmak istediği kışlayı inşa eden Osmanlı mimar ve yapı ustalarının, kışlayı alıştıkları usulde ahşaptan inşa etme ısrarlarını anlamadığı gibi. İstanbul'un ahşap evleri ve sokaklarından çok da farklı olmayan karışık bir düzende yan yana inşa edilen ve dar sokaklar ile birbirinden ayrılan odalar, yine halkın yaşadığı evler gibi ihtiyaca göre iki, üç, ya da dört katlı olabilmekteydi.

Yeniçeri Odalarına mermer söve ve kemerli olarak yapılmış ve üstünde Yeniçeri Odası'nın nişanı bulunan ana giriş kapısından geçerek girilmekteydi. Kapıdan içeri adım atıldığında kışla binasının önünde bulunan ve dış dünyadan duvarlar ile tecrit edilen bir avluya geçilmekteydi. Avlunun ortasındaki bahçede duruma göre asmalık, havuz, şadırvan ya da çardak gibi yapılar yer alıyordu. Kışlanın çamaşırhanesi, tuvaletleri, odunluk ve kömürlüğü bu avluda yer alıyordu. Yine kışlasına göre ya avluda ya da nadiren kışla binasının giriş katında bir ahır da bulunabiliyordu. Genelde giriş katında tekkelerdeki gibi meydan adı da verilen orta sofa, mutfak, kamara denilen karakullukçulara ayrılmış bölümler bulunuyordu. Üst katta ise divanhane denilen odanın, zabitlerinin ortak yaşam ve toplanma alanı, zabitan odası ya da odabaşı odası denilen oda ve sergi odası vardı. Bu bölmelerin dışında bazı kışlalarda daha özel işlevlere sahip bölümler de bulunmaktaydı. Civelek odası, namazgâh sofası, vekilharç odası, mütevellî odası, birinci eski odası gibi yeniçeri ortasının zabitlerine ya da farklı işlevlere ayrılmış bu odaların, bazı kışlalarda olup bazılarında olmaması yine standardizasyona alışmış, modern bir göz ile bu odalara bakılmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Yine modern

5- Yeniçeriler (Brindevi)

yapılardan farklı olarak bu odalarda bulunan bölmelerin birden fazla işlevinin olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Mesela kıdemli yeniçeri neferlerinin toplanma alanı olarak kullanılan orta sofa, ihtiyaca göre günün farklı vakitlerinde yemekhane, ibadet yeri ve yatak odası olarak kullanılıyordu.

Kışlaların konfor, süsleme ve su tesisatı gibi açılardan dönemin

konak ve evlerinden çok da farklı olmadığı hatta yeniçeri ortaları arasında, odalarının gösterişli olmasının bir rekabet konusu olduğu anlaşılmaktadır. Hatta 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı ve Yeniçeri Odalarının yakılmasını övmek için yazılan bir rubaide kışlalar her taraflarına orta nişanlarının nakşedilmesinden dolayı putperest tapınaklarına benzetilerek bunların

yakılmaya layık oldukları ileri sürülmekteydi. Odalara su getirilmesi için farklı padişahlar zamanında çalışmalar yapılmış, Fatih, II. Bayezid ve I. Süleyman dönemlerinde inşa edilen suyolları ve havuzlarla odaların su ihtiyacı karşılanmıştı. Yine Eski ve Yeni Odalar içine döşenen su tesisatları ile her kışlanın içine kadar su getirilmişti. Fatih Camii'nin üzerinde bulunduğu tepenin etekleri ve Bayrampaşa Deresi'nin bulunduğu vadide yer alan Yeni Odalar ve Etmeydanı'nın sel ve su baskınlarından korunması için hayati önem taşıyan lağım sistemlerinin inşa ve bakımına da özel bir önem verilmişti.

Kışlalardaki yaşam ile ilgili olarak şu ana kadar çok ayrıntılı bir belge ortaya çıkmamakla birlikte, farklı kaynaklardan az da olsa bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Özellikle kıdemli ya da dönemin tabiri ile "eski" olmanın Yeniçeri Odalarındaki sosyal hiyerarşide çok önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ortaya yeni katılan acemi neferlerin, belli bir süre karakullukçuluk hizmeti görmek zorunda olduğu ve bu surette odanın bütün getir götür işleri ve temizliğinden sorumlu oldukları söylenebilir. Aynı loncalarda çırakların belli bir süre hizmetten sonra kalfalığa terfi etmesi ya da tarikat mensuplarının dervişliğin yeni bir mertebesine geçmesi gibi karakullukçuluk hizmetini tamamlayan nefer, orta sofada gerçekleşen bir tören eşliğinde başına arakiye ismi verilen külâh giydirilip üzerine tülbent sarılarak, askerlik mesleğinde bir nevi kalfalığa terfi etmekteydi. Yine belli bir süre bu kalfalık hizmetini tamamladıktan sonra artık ustalık aşaması olan eskiliğe terfi ederek sakal bırakmakta ve odabaşı ve diğer zabıtlar ile birlikte oturma ve yemek yeme hakkını elde etmekteydi.

Yeniçeri Ocağı'nın son dönemlerinde yeniçerilerin çoğunun odalarda kalmadığı, odalarda kalanların da sadece odabaşı, aşçı usta gibi zabıtlar ile karakullukçular ve elden ayaktan düşmüş yaşlı yeniçeriler olduğu iddia edilmiştir. Yeniçerilerin ilk dönemlerinde geçerli olan kurallara daha sonra riayet edilmeyerek, emekli olmadan evlenen ve ailesi ile yaşayan yeniçerilerin sayısının artmasının bunda önemli bir rol oynadığı düşünülse de, evli olmayan yeniçerilerin de kışla yaşamına çok rağbet etmediği açıktır. Bekâr yeniçerilerin ücret ödemediği kalabilecekleri Yeniçeri Odalarında yaşamayı tercih etmemesi belki kışla hayatının kısıtlamaları ve getirdiği yükümlülüklerden kaçmak istemeleri ile açıklanabilir.

XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul'un başındaki en büyük bela olan yangınların Yeniçeri Odalarına da büyük zarar verdiği ve odaların sıklıkla yeniden inşa ve tamir edilmek zorunda kaldığı görülmektedir. 1633, 1660, 1693, 1718, 1751, 1756, 1779 ve 1782 yıllarında İstanbul'da meydana gelen yangınlar sonucunda bazen kısmen bazen de tamamen harap olan Eski ve Yeni Odaların tamir ve yeniden inşalarının devlet bütçesine çok önemli yükler getirdiği düşünülmelidir. Benzer biçimde 1766 yılında meydana gelen ve Eski ve Yeni Odalar ile Etmeydanı'ndaki binalara ağır hasar veren deprem sonrasında da, bu binaların tamir ve inşasına çok önemli meblağlar harcanmak zorunda kalmıştır. Odaların tamir ve yeniden inşası sadece yangın ya da deprem gibi afetler sonucunda değil, bazen zaman içinde yıpranma ve harap hâle gelme sebebi ile de olabiliyordu. Mesela bu sebeplerden III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde odalarda kapsamlı bir yeniden inşa ve tamir faaliyetine girişildiği görülmektedir.

Ancak II. Mahmud devrinde girilen bu kapsamlı tamiratın üzerinden çok zaman geçmeden, sultan tarafından odalara bu defa ellerinde, zira keser ve çekiç tutan mimarlar ve inşaat ustaları değil, top ve tüfeklerle teçhiz edilmiş topçu, humbaracı ve arabacı ocakları neferleri gönderilecek, odalar top ateşi ve kundaklama sonucunda tamamen yakılacaktı. 1826'da gerçekleşen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında bu şekilde yakılan Yeni Odalar ile sonradan yıktırılan Eski Odalardan geriye kalan enkaz hurdacılara satılacak, odaların üzerinde bulunduğu arsalar ise vakıflara tahsis edilerek üzerlerine ev, dükkân ve bostan yapılmasına izin verilecekti. Yeniçerilerin nam ve nişanlarından hiçbir iz bırakılmaması amacına paralel olarak, Yeni Odaların bulunduğu yere Ahmediye, Eski Odaların bulunduğu mevkiye ise Fevziye isimleri verilecek, yeniçeriler ile kahvehaneler arasındaki yakın ilişki düşünülerek, en azından ilk başlarda bu iki mevkide de kahvehane inşasına müsaade edilmeyecekti.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, c. 1.
- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1996, c. 9.
- Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, c. 1, s. 327-414.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964.
- Petrosyan, Irina Y. (haz.), *Mebde-i Kanun: Yeniçeri Ocağı Tarihi*, Moskova 1987.
- Ünver, A. Süheyl, *Şehrimize Ait Vesikalardan Yeniçeri Kışlaları*, İstanbul 1929.